

УДК 364.3-049.65

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА ЙОГО СУТНІСТЬ

Аграмакова Наталія Володимирівна, к.е.н., доцент, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна
Фоміна Олена Олександрівна, к.е.н., доцент, ДВНЗ "Донецький національний технічний
університет", м. Покровськ, Україна

Анотація — в роботі проведено дослідження проблеми визначення поняття «соціальний захист» та його сутності; офіційне визначення в національному законодавстві, в роботах науковців; виокремлено контентні складові даного поняття та досліджено їх наповнення; удосконалено вузьке та широке визначення поняття «соціальний захист».

Ключові слова — вразливі верстви населення, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Чергова економічна криза суттєво вплинула на рівень життя населення України, все далі відкинула його від поняття «гідний», порушила соціальну стабільність у суспільстві, зменшила добробут населення, посилила напруженість. За таких умов питання соціального захисту нашого населення стають вкрай актуальними та життєво потрібними.

Теоретико-методологічні питання соціального захисту є багатоаспектною проблемою, яку досліджують провідні зарубіжні та вітчизняні вчені: А. Андрющенко, Н. Болотіна, В. Вакуленко, І. Гнибіденко, С. Гончарова, О. Данилюк, Л. Ємельяненко, Т. Кір'ян, Е. Лібанова, І. Лук'яненко, М. Мальований, І. Марченко, А. Медвідь, Л. Міщенко, О. Насібова, О. Новікова, М. Руженський, В. Скуратівський, В. Харабет та інші.

Незважаючи на те, що дане питання входить в коло законодавчого регулювання та соціальної політики держави, є інтересом дослідження багатьох науковців та практиків, сутність поняття «соціальний захист» не є однозначним.

Метою роботи є дослідження проблеми визначення поняття «соціальний захист» та його сутності.

Поняття «соціальний захист» у відповідності до першої частини ст. 46 Конституції України включає «право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». Тобто мова йде про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У другій частині ст. 46 даються поняття «джерела соціального забезпечення» та «заклади для догляду за непрацездатними». У наступних статтях другого розділу Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» передбачено більш широке коло прав громадян у сфері соціального захисту: на житло; на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло; на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; на шлюб, який ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка; рівні права дітей (ст. 47-52) [3].

Ще одне використання поняття «соціальний захист» є в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», однак його розуміння наведено лише через ст. 1 даного закону та його завдання: «(1) створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття;

(2) організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних

спеціалістів; (3) виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; (4) надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я» [6]. Далі йде ототожнення поняття «захист» з «пільгами».

«На жаль, поняття «соціальний захист» немає офіційного визначення в національному законодавстві, крім того, в Україні відсутній єдиний закон, який би регулював всі аспекти соціального захисту», – зазначає І. В. Новосельська [5].

Поряд з терміном «соціальний захист» розповсюдженим також є використання поняття «соціальне забезпечення», як синонімів в міжнародних актах, актах національного законодавства, в науковій та навчальній літературі.

Під соціальним захистом та соціальним забезпеченням надаються різноманітні:

1) пільги (наприклад, пільги на оплату житлово-комунальних послуг окремим категоріям громадян відповідно до законодавства; пільговий проїзд один раз на рік (один раз на два роки) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, пільги з оплати послуг зв'язку; пільги на безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів, безоплатне зубопротезування та забезпечення продуктами харчування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо);

2) послуги (притулки для дітей соціальних послуг та послуг з тимчасового перебування дітям віком від 3 до 18 років, які опинились в складних життєвих обставинах; о Компенсаційні виплати особам з інвалідністю на бензин, ремонт, технічне обслуговування автомобілів, мотоколясок і на транспортне обслуговування організація та забезпечення оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки; послуги стаціонарного догляду з наданням місця для проживання, всебічної підтримки, захисту та безпеки осіб, які не

можуть вести самостійний спосіб життя через похилий вік, фізичні та розумові вади, психічні захворювання або інші хвороби тощо);

3) допомоги (допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами жінкам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; допомога при усиновленні дитини; допомога при народженні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; одноразова натуральна допомога «пакунок малюка» при народженні дитини тощо);

4) субсидії (субсидії населенню для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг; субсидій населенню для відшкодування витрат на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу);

5) компенсації (компенсації реабілітованим; компенсаційні виплати особам з інвалідністю на бензин, ремонт, технічне обслуговування автомобілів, мотоколясок і на транспортне обслуговування).

Важливою особливістю для розуміння сутності поняття «соціальний захист» є його вживання в широкому та вузькому значеннях.

В широкому його сутність обумовлюється структурою інфраструктури всієї соціальної сфери. А саме наступними її галузями: освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, торгівля і громадське харчування, екологічний захист населення, культура та мистецтво.

Що стосується вузького значення соціального захисту, то проведемо більш глибоке його дослідження. За для цього слід виокремити контентні складові даного поняття та дослідити, які науковці що в нього вкладають.

Форма – система (комплекс) заходів (економічних, правових, організаційних та інших), система управління, допомога, система суспільних відносин, соціально-захисна діяльність.

Суб'єкт – держава, суспільство.

Об'єкт – громадяни, нужденні верстви населення, вразливі верстви населення, різні верстви населення, соціальної групи, що потребують особливої турботи і допомоги,

індивід, найменш захищені верстви населення.

Явища, які ведуть до необхідності соціального захисту – тимчасова втрата працездатності, вік, безробіття, стан здоров'я, соціальне становище, недостатнє забезпечення засобами існування, певні економічні умови тощо.

Мета – забезпечення (гарантування, створення) прав (соціальних прав) громадян (різними верствами населення) соціальних (юридичних) пільг та гарантій; сприятливих умов для всебічного розвитку населення; впровадження необхідного рівня солідарності; покращення рівня життя нужденних верств населення; захист добробуту індивіда згідно соціальних стандартів; задоволення матеріальних потреб громадян; забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення; убезпечення населення тощо.

Проведений аналіз, дозволяє зробити наступні висновки, що соціальний захист – це:

- 1) складна система;
- 2) суб'єктом, в більшості випадках, називають державу. Однак на думку автора, в системі соціального захисту значну роль також відіграє недержавний сектор: недержавне пенсійне забезпечення, соціальний пакет підприємства (установи, організації), родинна підтримка, благодійність, волонтерська діяльність тощо;
- 3) об'єктом, все ж таки, виступають вразливі верстви населення, оскільки для працездатних громадян умови для досягнення гідного рівня життя створюються завдяки трудовій діяльності;
- 4) негативні наслідки від соціальних ризиків (тимчасова втрата працездатності, вік, безробіття, стан здоров'я тощо) призводять до необхідності соціального захисту;
- 5) і, нарешті, мета – соціальне забезпечення (пільгами, послугами, допомогою, субсидією, компенсаційними виплатами) відповідно до встановлених в даному суспільстві стандартів.

Отже, авторське визначення «соціальний захист», у вузькому значенні, складається в наступному – це система заходів держави та недержавних інститутів, яка спрямована на соціальне забезпечення (пільгами, послугами, допомогою, субсидією, компенсаційними виплатами) вразливих верств населення, що постраждали від негативного впливу соціальних ризиків, на рівні, який відповідає встановленим у даному суспільстві стандартам добробуту.

Більш широке розуміння даного визначення буде включати економічно активне населення та необхідність його соціального захисту з використанням таких елементів системи як: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальне партнерство, соціальне підприємництво, соціально відповідальний бізнес з метою виконання норм захисту працівників відповідно до Кодексу законів про працю, забезпечення гідного рівня життя та ефективної зайнятості в економіці.

Таким чином, у роботі удосконалено вузьке та широке визначення поняття «соціальний захист» за рахунок більш чіткого формулювання форми його реалізації, суб'єктів, об'єктів, явища, які ведуть до необхідності соціального захисту та мети.

Список використаної літератури

1. Гончарова С.Ю. Соціальна економіка: сутність, принципи, функції та основні орієнтири для України / С.Ю. Гончарова, А.Б. Гончаров, Н.В. Аграмакова // Бізнес Інформ. – 2018. – №3. – С. 21 - 26.
2. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. // За ред. к.е.н., професора Т. М. Кір'ян. – К.: 2017. – 245 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
4. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. – Умань: Видавець "Сочінський М. М.", – 2016. – 496 с.
5. Новосельська І. В. Проблеми діючої системи соціального захисту в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Новосельська, А. В. Сахарова // *Dictum factum*. – 2019. – № 1. – С. 93-99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2019_1_15
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України № 3552-ХІІ від

22.10.93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

7. Соціальний захист населення в сучасній Україні: проблеми та шляхи їх вирішення : монографія / В. В. Харабет [та ін.] ; за ред. В. В. Харабета, І. Ф. Марченко, А. І. Андрущенко, С. О. Горбунової-Рубан. – Маріуполь : ГВУЗ «ПДТУ», 2017. – 246 с.

Автор

Аграмакова Наталія Володимирівна, доцент кафедри управління персоналом та

економіки праці, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (nataagramakova@gmail.com)

Фоміна Олена Олександрівна, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, ДВНЗ "Донецький національний технічний університет" (olena.fomina@donntu.edu.ua)

Тези доповіді надійшли 13 січня 2020 року.

Опубліковано в авторській редакції.